

Інститут Кеннана
Київський проект

УКРАЇНА ПІСЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ: ПОГЛЯД НАПЕРЕДОДНІ

Семінар

Київ, 5 лютого 2002 р.

ЗМІСТ

Володимир ЄВТУХ

Олександр ЯРЕМЕНКО, кандидат економічних наук, директор Українського інституту соціальних досліджень; Ольга БАЛАКІРЄВА, кандидат соціологічних наук, директор Центру "Соціальний моніторинг"; Михайло МІЩЕНКО, кандидат соціологічних наук, завідувач відділу політичного аналізу та прогнозування Українського інституту соціальних досліджень

Результати виборів до Верховної Ради України і розвиток політичної ситуації після виборів: спроба прогнозу

Політичне прогнозування, як і загалом соціальне прогнозування, – справа невдячна, оскільки врахувати всі чинники, які визначають розвиток соціуму (і політикуму) досить важко, що, врешті, позначається на якості прогнозу. Однак, маючи результати соціологічних опитувань, можна спробувати це зробити. Прогнозуючи підсумки виборів, ми виходили з результатів нашого опитування, що було проведене у січні 2002 року.

Валерій ХМЕЛЬКО, доктор філософських наук, професор, голова Київського міжнародного інституту соціології, голова; Наталя ПОГОРІЛА, PhD з соціології, старший викладач кафедри соціології факультету соціальних наук і технологій Національного університету «Києво-Могилянська Академія»

Зміни в складі електоратів основних груп партій між парламентськими виборами 1998 та 2002 років

Метою нашого аналізу є визначення розподілу виборців найбільш відомих нам партій і блоків у спектрі соціально-економічних і національно-політичних орієнтацій перед початком виборчої кампанії 2002 року та зміни цього розподілу у порівнянні з ситуацією напередодні парламентських виборів 1998 року.

Костянтин МАЛЕЄВ, кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії НАН України

Глобальні зміни логіки електорального вибору, та їхні наслідки для майбутньої розстановки основних політичних сил.

Сьогодні досить важко спрогнозувати точний склад майбутнього парламенту, тим більше, що половину його становитимуть депутати, обрані по мажоритарних округах. І якщо соціологи та політологи можуть більш-менш одноставно говорити про фаворитів серед партій та блоків і навіть прогнозувати відсоток голосів, на який може розраховувати кожна партія чи блок, що беруть участь у виборах, то спрогнозувати результати виборів на мажоритарних округах досить важко.

Юрій БАУМАН, кандидат філософських наук, заступник директора дослідницького центру «Імідж-контроль»

До соціологічного прогнозу результатів парламентських виборів 2002 року

Найперше, варто зазначити, що прогнозувати результати виборів-2002 незрівнянно легше, ніж виборів-1998. Політична система є тепер більш зрілою, ефективність різних чинників виборчої кампанії – більш зрозумілою, політико-ідеологічна сегментація суспільства – більш певною. Статистико-соціологічно це знаходить свій вияв у різкому зменшенні частки тих, хто не визначився щодо вибору політичної сили, якій вони збираються віддати голос на майбутніх виборах.

Валентина ЧЕПАК, кандидат соціологічних наук, доцент, заступник декана факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, і

Деякі особливості виборчого процесу

Виходячи із результатів багаточисленних соціологічних досліджень останніх років, хочеться зазначити, що це досить неоднозначна справа, а точніше, навіть, непередбачувана. І все ж, враховуючи особливості сьогоденної політичної ситуації, спробуємо позначити деякі обриси українського суспільства.

Майя ПОЗНЯК, директор дослідницького центру «Імідж-контроль»

Етнічна самоідентифікація громадян України як чинник політичного районування держави

Низка соціологічних опитувань, репрезентативних як для країни в цілому, так і для кожної з її областей, що були проведені нашим дослідницьким центром, дозволяють, на нашу думку, дещо по новому поглянути як на політико-регіональний поділ України, так і на механізм реалізації етнічної самоідентифікації виборців як електорального чинника.

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Етнічний фактор у виборчому процесі.

Дискутуючи про виборчу кампанію та її вплив на політичне і суспільне життя України після виборів, варто згадати і про особливості перебігу цієї кампанії у порівнянні з попередніми періодами. Як на мене, то серед особливостей можна було б назвати спроби учасників виборчих перегонів "поексплуатувати" так званий етнічний фактор.

Сергій ШТЕПА, аспірант Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України

Вплив виборів 2002 року на політичну ситуацію в Криму

Відповідно до Конституції України, Крим має більшу автономію ніж інші регіони України, яка втілюється у політичній та фінансовій сферах життя. Якщо у формування, а головне у розподілення республіканського бюджету Київ ще дозволяє собі втручатися, виділяє другу за обсягами для регіонів частку державного бюджету, то у політичній площині складається враження, що регіон відпущений напризволяще.

Олександр ФІСУН, кандидат філософських наук, доцент Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Україна в електоральному циклі 2002 – 2004 рр.

Основна ідея мого виступу полягає в тому, що Україна в ході електорального циклу парламентсько-президентських виборів 2002 – 2004 рр. вступає в період суттєвого політико-режимного переформування, пов'язаного і з пошуком нових стратегій дії основних політичних гравців, і з змінами інституціональних правил гри, моделей взаємодії між ними.

Олексій ГАРАНЬ, доктор історичних наук, директор Центру досліджень національної безпеки при НаУКМА

Маємо три сценарії виборів. Є оптимістичний, є ймовірний і песимістичний. Оптимістичний сценарій полягає в тому, що ці вибори можуть справді привести до структуривання нашого парламенту, відбудеться об'єднання, принаймні, трьох правочентристських партій навколо Ющенка. Об'єднання партій, які входять до блоку "За єдину Україну", також позитивне, бо ж тоді ми справді мали б якусь об'єднану центристську та правочентристську сили. Була б певна ідеологічна ідентифікація.

Юрій ТАРАБУКІН, кандидат соціологічних наук, доцент факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Якого результату слід очікувати?

Незважаючи на те, що реальні соціологічні показники виборчих перегонів будуть відомі протягом лютого-березня і вони можуть суттєво відрізнятись від нинішніх, вже зараз, аналізуючи різноманітні результати численних соціологічних досліджень, можна виділити деякі особливості сучасних парламентських виборів в Україні, які, безперечно, вплинуть і на розстановку політичних сил в майбутній Верховній Раді, і на продуктивність її роботи, і на майбутній розподіл парламентських та міністерських портфелів, і на майбутні президентські вибори.

Володимир ЄВТУХ

Організатори сьгоднішнього семінару – Київський проект Інституту Кеннана та факультет соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка запросили відомих соціологів і політологів для обговорення перебігу виборчої кампанії і прогнозів її результатів. Всі ви як професіонали тим чи іншим чином дотичні до вивчення політичних орієнтацій населення України, його електоральної поведінки і, безумовно, до вибудовування моделей складу майбутнього українського парламенту та взаємодії його складових, а відтак і політики української держави, принаймні її законодавчого забезпечення.

Сьогодні можемо констатувати, що для роздумів достатньо емпіричних матеріалів, оскільки практично щотижня з'являються результати соціологічних опитувань на всеукраїнському, регіональному й місцевому рівнях. Здається, що після реєстрації учасників виборчих перегонів та аналізу емпіричних даних є вагомі підстави для адекватних прогнозів.

Зважаючи на ту обставину, що учасники нашого зібрання володіють значними масивами результатів соціологічних опитувань й певною мірою є їхніми організаторами й висококласними аналітиками, то об'єктивно вимальовуються акценти сьгоднішнього обговорення. Як на мене, мусимо сконцентрувати нашу увагу не стільки на інтерпретації власне даних соціологічних опитувань, скільки на тому, підстави для яких висновків і прогнозів дають ці дані. Важливо було б звернути увагу на порівняння цих і минулих виборів з тим, щоби з'ясувати особливості нинішні й те, яким чином ці особливості будуть впливати на розклад політичних сил у парламенті й, зрештою, на формування політики щодо внутрішнього й зовнішнього аспектів розвитку нашої держави. Безумовно, ми не обійдемо питання про те, яким чином будуть впливати ті чи інші сили, представлені у майбутньому парламенті, на ефективність його роботи, на визначення пріоритетів у діяльності парламенту нового скликання.

Очевидно, що у такому контексті немає сенсу давати політичну оцінку діям тих чи інших лідерів, а радше варто відтворити адекватний розклад політичних сил у змаганнях за владу й певною мірою визначити можливості політичного структурування майбутнього парламенту й українського суспільства в цілому.

Отже, я запрошую до дискусії усіх присутніх, представників різних наукових та навчальних інституцій України.

Олександр ЯРЕМЕНКО,
кандидат економічних наук, директор Українського інституту
соціальних досліджень,
Ольга БАЛАКІРЄВА,
кандидат соціологічних наук, директор Центру "Соціальний
моніторинг",
Михайло МІЩЕНКО,
кандидат соціологічних наук, завідувач відділу політичного
аналізу та прогнозування Українського інституту соціальних
досліджень

Результати виборів до Верховної Ради України і розвиток політичної ситуації після виборів: спроба прогнозу

Політичне прогнозування, як і загалом соціальне прогнозування, – справа невдячна, оскільки врахувати всі чинники, які визначають розвиток соціуму (і політикуму) досить важко, що, врешті, позначається на якості прогнозу. Однак, маючи результати соціологічних опитувань, можна спробувати це зробити. Прогнозуючи підсумки виборів, ми виходили з результатів нашого опитування, що було проведене у січні 2002 року* (див. табл. 1). На основі отриманих даних було складено прогноз результатів виборів по багатомандатному загальнодержавному округу за списками політичних партій та виборчих блоків. При складанні цього прогнозу зроблено такі припущення: наміри голосування виборців істотно не зміняться наприкінці березня порівняно з січнем; серед тих громадян, які на час проведення опитування ще не визначилися, за кого голосуватимуть (але мають намір взяти участь у виборах), підтримка політичних партій та блоків буде пропорційною їх підтримці серед тих, хто вже визначився.

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Якщо б вибори до Верховної Ради України відбулися наступної неділі і при голосуванні за партійними списками бюлетень для голосування виглядав би таким чином, за яку партію чи блок партій Ви проголосували б?" (серед усіх опитаних та серед тих, хто має намір взяти участь у виборах)	%	% від тих, хто буде голосувати, N=1642
Блок "Наша Україна" В.Ющенко: Партія "Реформи і порядок" (В.Пинзеник), Народний Рух України (Г.Удовенко), Український народний рух (Ю.Костенко), Партія "Солідарність" (П.Порошенко), Ліберальна партія України (В.Щербань), Конгрес Українських Націоналістів (Я.Стецько), Республіканська християнська партія (М.Поровский), Політична партія "Вперед, Україно!" (В.Мусіяка), Партія Християнсько-народний союз (В.Стретович), Молодіжна партія України (Ю.Павленко)	14,8	16,7

* Соціологічне опитування було проведене з 17 по 22 січня 2002 року Українським інститутом соціальних досліджень та Центром "Соціальний моніторинг" в усіх областях, АР Крим та місті Києві. Усього опитано 2017 респондентів віком від 18 років і старших. Вибіркова сукупність репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення при достовірних 95 відсотках і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 о 0,5 : 0,5 становлять 1,3-2,2 відсотка.

Комуністична партія України (П.Симоненко)	14,0	15,3
Блок "За єдину Україну!" (В.Литвин): Аграрна партія України (М.Гладій), Народно-демократична партія (В.Пустовойтенко), Партія регіонів (В.Семиноженко), Політична партія "Трудова Україна" (С.Тігіпко), Партія промисловців і підприємців України (А.Кінах)	6,2	7,0
Партія зелених України (В. Кононов)	6,3	6,7
Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє" (В.Довженко)	6,2	6,7
Соціал-демократична партія України (об'єднана) (В.Медведчук)	4,0	4,4
Блок Юлії Тимошенко: Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" (Ю.Тимошенко), Українська народна партія "Собор" (А.Матвієнко), Українська соціал-демократична партія (В.Онопенко), Українська республіканська партія (Л.Лук'яненко)	2,3	2,3
Політична партія "Яблуко" (М.Бродський)	1,9	2,3
Партія "Жінки України" (А.Комарова)	1,7	1,9
Блок Української партії "Єдність" (О. Омельченко), Партії "Соціал-демократичний союз" (С.Пересунько), Української партії Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (С.Червонописський) і Політичної партії "Молода Україна" (М.Міненко)	1,5	1,7
Прогресивна соціалістична партія України (Н.Вітренко)	1,4	1,5
Соціалістична партія України (О.Мороз)	1,4	1,5
Блок "Народний Рух України" : Народний рух України за єдність (Б.Бойко), Політична партія "Всеукраїнське об'єднання "Центр" (В.Головка), Організація українських націоналістів в Україні (Ю.Клос)	1,2	1,2
Блок Комуністичної партії робітників і селян (КПРС) (О.Яковенко) та Селянської партії України (С.Довгань)	1,0	1,1
Блок "За оновлену Україну" : Політична партія "Зелені XXI століття" (О.Мельников), Ліберальна партія України (оновлена) (П. В'ялов), Всеукраїнське політичне об'єднання "Державна самостійність України" (Р.Коваль), Партія "Національно-демократичне об'єднання "Україна" (Г.Кузьмич)	1,0	0,9
Блок Партії "Демократичний союз" (В.Горбулін) та Демократичної партії України (Г.Антоньєва)	0,7	0,8
Всеукраїнське об'єднання християн (В.Бабич)	0,8	0,7
Комуністична партія України (оновлена) (М.Савенко)	0,5	0,6
Руський блок: Партія "За Русь єдину" (О.Свістунів), Партія "Русько-український союз" (І.Симоненко), Партія "Союз" (С.Савченко)	0,4	0,4
Партія всеукраїнського об'єднання лівих "Справедливість" (І.Чиж)	0,0	0,0
Проголосував(ла) би проти всіх партій та блоків	6,5	5,8
<i>Важко відповісти</i>	19,2	20,5
<i>Не брав(ла) би участі у виборах</i>	7,1	

Потрібно також зважати на ту обставину, що на результати виборів істотно вплине те, які партії і блоки будуть включені до виборчого бюлетеня, скільки їх буде, чи будуть там представлені двійники партій та блоків-лідерів. Уже на час цього виступу стало відомо, що участь у виборах візьмуть значно більше партій і блоків, ніж включалося до запитальників під час соціологічних опитувань. Це також зменшує точність прогнозу.

Роблячи прогноз з подібними припущеннями, ми усвідомлюємо, що шанси його реалізації значно зменшаться, якщо в Україні відбудуться події,

здатні викликати істотні зміни в електоральних орієнтаціях населення, оскільки відомо, що неможливо зробити більш-менш точний прогноз розвитку подій в "біфуркаційний період" на основі даних і тенденцій, досліджених до його початку.

Як бачимо з таблиці 1, високі шанси подолання чотиривідсоткового бар'єра мають шість партій та блоків. У таблиці 2 наведені розрахунки, скільки депутатських місць здобудуть партії та блоки на виборах за партійними списками, виходячи з результатів соціологічного опитування та наведених вище припущень. Ми вважаємо досить імовірним подолання чотиривідсоткового бар'єра також Політичною партією "Яблуко" та блоком Юлії Тимошенко (зважаючи на те, що деякі наші попередні опитування фіксували вищий рівень їх підтримки виборцями порівняно з січнем). Тому у другій та третій колонці цієї таблиці наведено розрахунки для ситуації, коли електоральний рейтинг перших шести партій та блоків залишиться незмінним, а "Яблуко" і блок Юлії Тимошенко одержать по 4% голосів, а також для ситуації, коли чотиривідсотковий бар'єр подолає, крім лідируючих шести партій та блоків, або лише "Яблуко", або лише блок Юлії Тимошенко. Існує ймовірність того, що чотиривідсотковий бар'єр подолає ще якась партія або блок, але ми вважаємо таку ймовірність незначною і в своїх розрахунках не будемо її враховувати.

Таблиця 2
Розрахунки числа депутатських місць, які одержать партії та блоки на виборах за партійними списками

	Розрахункова кількість депутатських місць, які одержать партії та блоки на виборах за партійними списками, за умови, що чотиривідсотковий бар'єр подолають:		
Назви партій та блоків:	шість партій та блоків	сім партій та блоків	вісім партій та блоків
Блок "Наша Україна"	66	63	59
Комуністична партія України	61	57	54
Блок "За єдину Україну!"	28	26	25
Партія зелених України	27	25	24
Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє"	27	25	24
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	17	16	16
Блок Юлії Тимошенко	–	12*	12
Політична партія "Яблуко"	–		12

Зробити обґрунтований прогноз результатів виборів по одномандатних мажоритарних округах можна, лише маючи обґрунтовану оцінку шансів на перемогу кандидатів у кожному мажоритарному окрузі. Ми здійснили оцінне прогнозування на основі наявної інформації про ідеологічні преференції мешканців різних регіонів, даних соціологічних опитувань щодо рівня впливу адміністративного і фінансового ресурсу на електоральну поведінку громадян, результатів попередніх парламентських виборів.

* У ситуації, коли чотиривідсотковий бар'єр подолає, крім лідируючих шести партій та блоків, або лише "Яблуко", або лише блок Юлії Тимошенко.

Таблиця 3

Прогноз результатів виборів до Верховної Ради України
(по одномандатному загальнодержавному округу та по одномандатних округах)

	Очікувана кількість депутатських місць, які одержать депутати від політичних партій та блоків:		
	По одно-мандатному загально-державному виборчому округу (за партійними списками)	По мажоритарних округах (враховуючи кандидатів, підтримуваних цими партіями та блоками)	Загальна кількість депутатів
Блок "Наша Україна"	55-70	25-35	80-105
Комуністична партія України	50-65	20-30	70-95
Блок "За єдину Україну!"	20-30	60-70	80-100
Партія зелених України	20-30	0-2	20-32
Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє"	20-30	0-2	20-32
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	15-20	5-10	20-30
Блок Юлії Тимошенко	0-12	3-5	3-17
Політична партія "Яблуко"	0-12	1-2	1-14
Блок Партії "Демократичний союз" та Демократичної партії України	–	2-4	2-4
Прогресивна соціалістична партія України	–	1-2	1-2
Соціалістична партія України	–	1-3	1-3
Селянська партія України	–	0-4	0-4
Блок Української партії "Єдність", Партії "Соціал-демократичний союз", Української партії Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців і Політичної партії "Молода Україна"	–	0-4	0-4
Представники інших партій, позапартійні та не підтримувані жодною з партій депутати	–	50-90	50-90

Як бачимо з наведених у таблиці 3 даних, після виборів можливі два основні сценарії визначення балансу політичних сил у парламенті.

Перший: жодна політична сила не здатна створити депутатську більшість. У такій ситуації найбільш імовірним є повтор ситуації першої половини 1998 року – затяжна "спікеріада", яка закінчується тимчасовим компромісом між коаліцією блоку "За єдину Україну!", СДПУ(о), Партії зелених та близьких до них політичних сил (далі – центристи), з одного боку, та Комуністичною партією (далі – ліві) або "Нашою Україною" (праві) – з іншого. При цьому можливим є досягнення домовленостей центристів щодо розподілу ключових парламентських посад одночасно з лівими і правими, лише з лівими і лише з правими. Найбільш вірогідним ми вважаємо досягнення домовленостей між центристами і лівими. Це зумовлено підготовкою до майбутніх

президентських виборів, через що для центристського блоку особливо небажаним є надання ключових посад представникам блоку “Наша Україна” (насамперед, його лідерів В.Ющенку). Цілком можливо, що домовленості щодо посад у парламенті будуть пов’язані і з розподілом посад у Кабінеті Міністрів.

Другий сценарій: центристським силам вдається створити парламентську більшість, зайнявши ключові пости в парламенті та Уряді. Однак потрібно зауважити, що з наближенням президентських виборів можливий розкол такої більшості, насамперед унаслідок виникнення суперечностей між лідерами СДПУ(о) та блоку “За єдину Україну!”, не виключені такі суперечності і всередині блоку “За єдину Україну!”.

Разом з тим, на нашу думку, незважаючи на наявні суперечності між основними політичними силами у Верховній Раді, її робота має бути досить продуктивною, насамперед через “тиск” громадської думки і побоювання основних політичних сил нести відповідальність перед нею за дезорганізацію роботи парламенту.

*Валерій ХМЕЛЬКО,
доктор філософських наук, професор, декан факультету
соціальних наук і технологій Національного університету «Києво-
Могиллянська Академія», голова Київського міжнародного
інституту соціології*

*Наталія ПОГОРІЛА,
PhD з соціології, старший викладач, кафедра соціології
факультету соціальних наук і технологій Національного
університету «Києво-Могиллянська Академія», науковий
співробітник Київського міжнародного інституту соціології*

Зміни в складі електоратів основних груп партій між парламентськими виборами 1998 та 2002 років.

Метою нашого аналізу є визначення розподілу виборців найбільш відомих нам партій і блоків у спектрі соціально-економічних і національно-політичних орієнтацій перед початком виборчої кампанії 2002 року та зміни цього розподілу у порівнянні з ситуацією напередодні парламентських виборів 1998 року.

Відповідне репрезентативне вибіркове опитування дорослого населення України Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) у співробітництві з кафедрою соціології Національного університету «Києво-Могиллянська Академія» (НаУКМА) провели 11-20 грудня 2001 року. Методом інтерв’ю опитано 2013 респондентів у віці від 18 років, що мешкають у 132 селах, селищах міського типу та містах всіх областей і Криму, а також у Києві. Аналогічне опитування з подібних питань КМІС та кафедра соціології НаУКМА проводили також у з 25 лютого по 6 березня 1998 року. Були опитані 2923 респондентів, відібраних за вибіркою, репрезентативною для дорослого населення України у віці від 18 років; опитування було проведено у 122

населених пунктах - селах, селищах міського типу і містах - всіх областей і Криму, а також у Києві. Дані опитування знаходяться в архіві Київського міжнародного інституту соціології і доступні для дослідників.

Наші розрахунки щодо електоратів наступних виборів стосуються тільки тих блоків і партій, які за даними нашого опитування мали не менш 3 відсотків прихильників серед тих респондентів, які під час опитування не заперечували проти того, щоб взяти участь у голосуванні, та вже вирішили, за кого вони проголосували б. Це - десять партій і блоків (блок Ющенка "Наша Україна", Комуністична партія, блок "За єдину Україну", Соціал-демократична партія (об'єднана), Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє", Партія зелених, блок Юлії Тимошенко, блок Мороза, Партія "Яблуко"). Для 1998 року ми взяли дані стосовно виборців тих партій, які на минулих виборах здобули не менш 3 відсотків голосів. Це - одинадцять партій і блоків (Комуністична партія, Народний Рух України, блок Соціалістичної і Селянської партій, Партія зелених, Народно-демократична партія, об'єднання "Громада", Прогресивна соціалістична партія, Соціал-демократична партія (об'єднана), Аграрна партія, партія "Реформи і порядок", блок "Трудова Україна").

Щоб оцінити місце електоратів зазначених партій в політичному спектрі України у 1998 та 2001 році ми розрахували показники соціально-економічних та національно-політичних орієнтацій електоратів цих партій. Для побудови адекватних показників перш за все ми провели факторний аналіз розподілів тих деяких оцінних суджень респондентів обох згаданих вище опитувань, які характеризують їхні відповідні орієнтації. Факторний аналіз проведений методом головних компонент з обертанням первинних факторів по методу варімакс, який мінімізує чисельність змінних, що мають високе навантаження по тому самому фактору, дозволив виділити два фактори, що пояснюють приблизно 50 відсотків варіацій проаналізованих оцінних суджень респондентів.

Як у 1998, так і у 2001 роках один з виділених факторів диференціює респондентів за їхніми національно-політичними орієнтаціями (за їхнім ставленням до відродження української нації, до зміцнення незалежності української держави, до встановлення з Росією кордонів без віз і митниць, до державної політики в Україні стосовно російської мови). Другий - за соціально-економічними орієнтаціями респондентів (за їхнім ставленням до розвитку приватного підприємництва, до приватної власності на землю та на відносно великі підприємства, вільних ринкових цін та до банкрутства неефективних держпідприємств). Кількісні значення цих факторів далі використовуються як інтегральні індекси відповідних орієнтацій. Порівняння факторних навантажень тих самих ознак у 1998 та 2001 роках показало, що величини цих навантажень за чотири роки майже не змінилися. Але якщо у 1998 році розбіжності у національно-політичних орієнтаціях виборців значно (за дисперсію факторів - у 2,6 рази) переважали розбіжності у соціально-економічних, то наприкінці 2001 року, навпаки, розбіжності у національно-політичних орієнтаціях були помітно меншими, ніж розбіжності у соціально-економічних (за дисперсію факторів - у півтора рази).

Наочно співвідносна близькість і віддаленість орієнтацій електоратів усіх виділених партій, подані на схемах 1 і 2, де на горизонтальній осі відкладені середні значення індексу національно-політичних орієнтацій, а по

вертикальній - соціально-економічних орієнтацій електоратів відповідних партій. Простий візуальний аналіз взаємного розташування координат середніх значень індексів цих орієнтацій показує, що на схемі електорати шикуються від лівих до правих в діагональному напрямку – із лівого нижнього кута до правого верхнього. Не важко побачити на схемі 1, що електорати двох партій і одного блоку (Народного Руху та партії “Реформи і порядок”) можуть бути виділені як група електоратів правих партій. Електорати ще трьох партій – НДП, СДПУ(о) і Партії зелених (ПЗУ) – також явно виділяються як окрема група, яку – враховуючи її розташування відносно центру координат – логічно визначити як правоцентристську. Помітно близькі між собою середні індекси орієнтацій ще трьох електоратів, розташованих лівіше від центру – об’єднання “Громада”, ТУ і ПСПУ.

Проаналізувавши розподіл респондентів за їх політичними уподобаннями можна сказати, що у порівнянні з 1998 роком частка електоратів лівої частини політичного спектру наприкінці 2001 року загалом зменшилася (див. таблицю 1). Якщо перед виборами 1998 року лівий і лівоцентристські електорати складала більше половини (51 відсоток) прихильників одинадцяти відносно найбільш популярних партій, то перед початком виборчої кампанії виборів 2002 року ці електорати складала лише дещо більше третини (35 відсотків) прихильників десяти відносно найбільш популярних партій. Зміна ця відбулася завдяки збільшенню майже в 1,4 рази частки електорату з правоцентристськими орієнтаціями і майже в 1,3 рази - частки електорату з правими орієнтаціями, в цілому – від 49 до 65 відсотків.

Таблиця 1
Розподіли потенційних виборців на чотири електорати (у відсотках)

Електорати за орієнтаціями	1998 початок березня	2001 середина грудня
Лівий	33	26
Лівоцентристський	18	9
Правоцентристський	26	36
Правий	23	29
ВСЬОГО	100	100

Далі - в таблицях 2-4 – наведені дані, що характеризують зміни в соціально-демографічній, етнічній, мовній, лінгво-етнічній, регіональній та поселенській структурах електоратів чотирьох виділених груп партій.

Схема 1

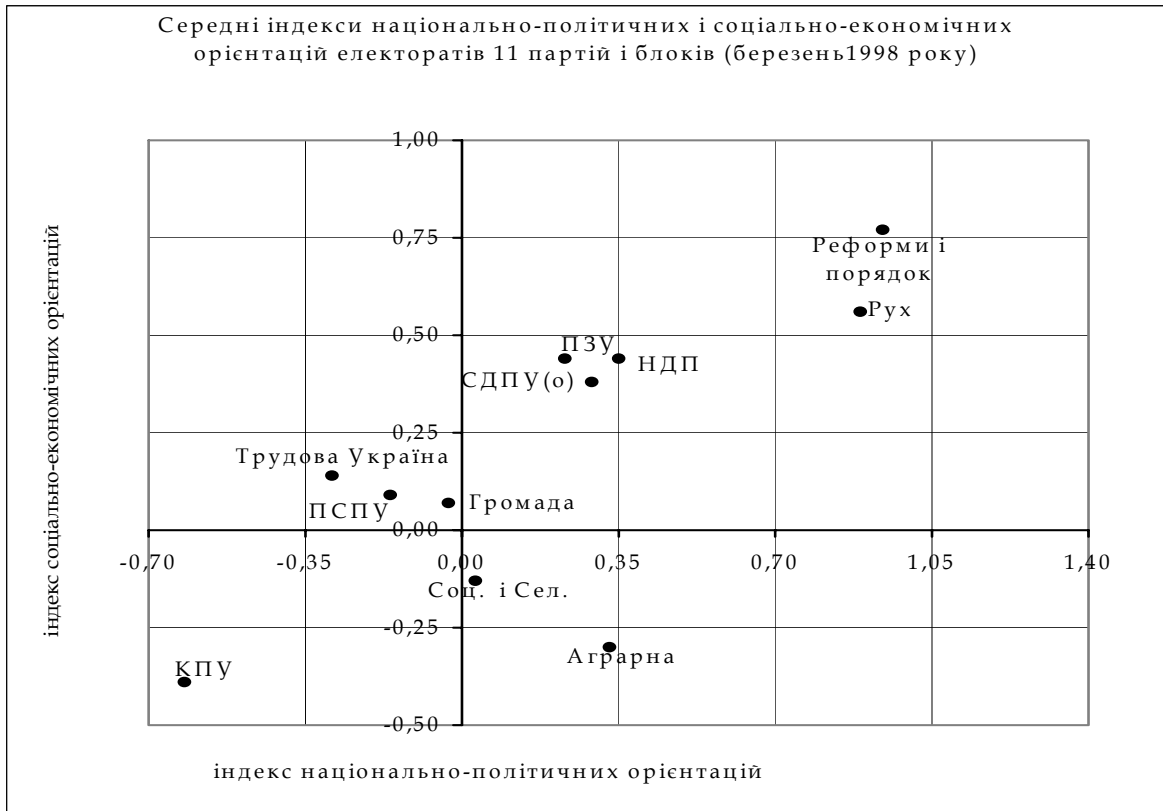
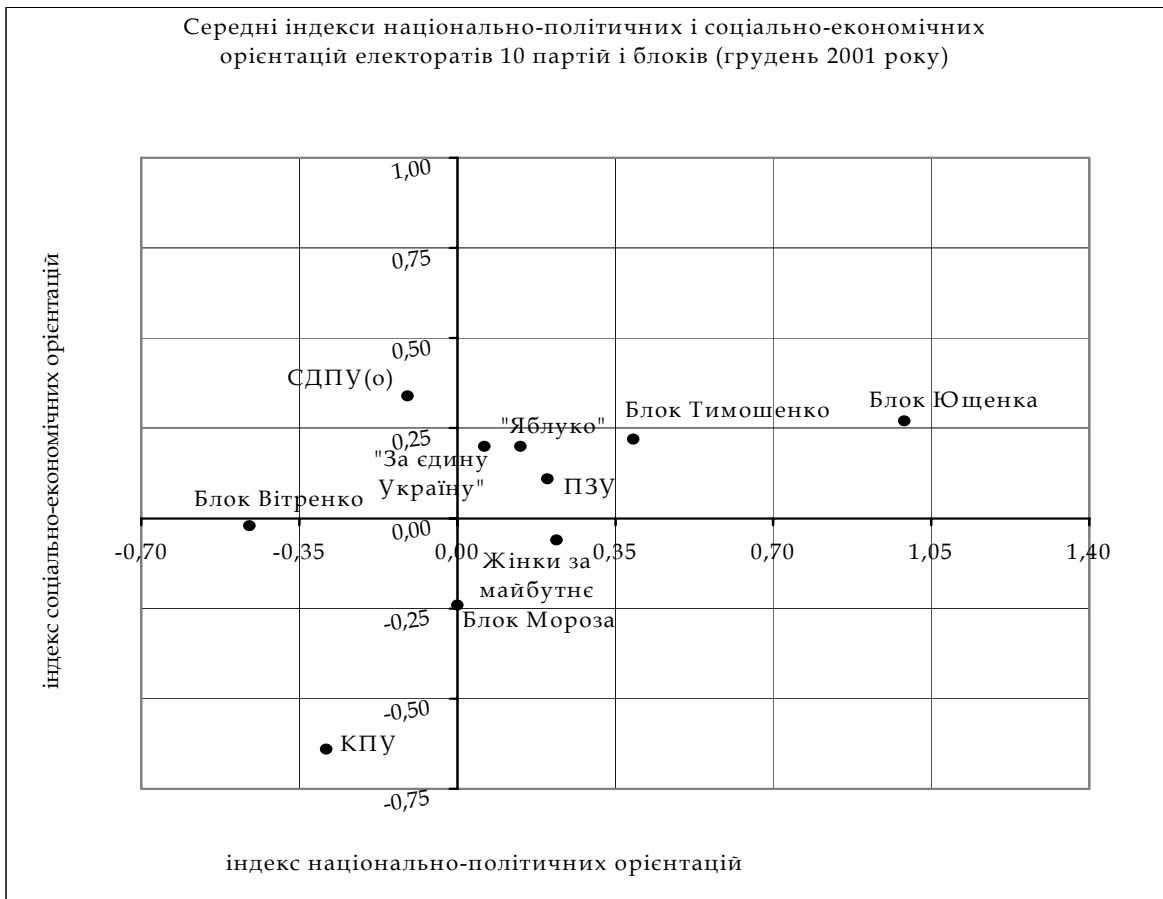

Схема 2

Таблиця 2
Склад електоратів за соціально-демографічними характеристиками
(розподіли у відсотках)

Соціально-демографічні характеристики	Групи електоратів 1998			
	Лівий	Ліво-центристський	Право-центристський	Правий
	N = 310	N = 170	N = 247	N = 212
<i>Стать респондентів</i>				
чоловіки	47	40	49	56
жінки	53	60	51	44
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Вікові групи</i>				
18-29 років	7	13	25	16
30-44 років	18	21	31	32
45-59 років	32	27	22	25
> 59 і більше років	43	38	22	28
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Освіта</i>				
менше середньої	28	20	12	25
загальна середня	30	35	27	30
середня спеціальна	28	24	32	28
вища (повна і неповна)	15	21	29	17
ВСЬОГО	100	100	100	100
Групи електоратів 2001				
	N = 270	N = 86	N = 370	N = 299
<i>Стать респондентів</i>				
чоловіки	45	50	45	50
жінки	55	50	55	50
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Вікові групи</i>				
18-29 років	8	20	35	21
30-44 років	20	34	26	29
45-59 років	24	30	23	24
> 59 і більше років	48	16	16	26
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Освіта</i>				
менше середньої	34	11	12	21
загальна середня	26	37	32	30
середня спеціальна	28	21	30	22
вища (повна і неповна)	12	31	26	27
ВСЬОГО	100	100	100	100

Таблиця 3
Склад електоратів за соціально-демографічними характеристиками
(розподіли у відсотках)

	Групи електоратів 1998			
	Лівий	Ліво-центристський	Право-центристський	Правий
	N = 310	N = 170	N = 247	N = 212
<i>Етнічна самоідентифікація</i>				
українці	63	69	80	89
росіяни	34	24	15	9
інші	3	7	5	2
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Зручна мова*</i>				
українська	37	45	57	73
російська	63	55	43	27
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Лінево-етнічна група</i>				
українці україномовні	32	39	52	71
українці російськомовні	31	30	29	18
росіяни російськомовні	30	20	12	8
інші	7	11	7	3
ВСЬОГО	100	100	100	100
Групи електоратів 2001				
	N = 270	N = 86	N = 370	N = 299
<i>Етнічна самоідентифікація</i>				
українці	63	64	73	94
росіяни	27	22	21	4
інші	10	14	6	2
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Зручна мова</i>				
українська	35	31	38	84
російська	65	69	62	16
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Лінево-етнічна група</i>				
українці україномовні	31	31	34	81
українці російськомовні	31	33	39	12
росіяни російськомовні	25	22	18	3
Інші	13	14	9	4
ВСЬОГО	100	100	100	100

* Стосовно терміна "зручна мова" ("language of convenience") див: Dominique Arel and Valeriy Khmelko, "The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine", *The Harriman Review*, vol. 9, nos. 1-2 (Spring 1996), pp.81-82.

Таблиця 4
Розподіл електоратів за типом поселення та регіонами (у відсотках)

Місце проживання виборців	Групи електоратів 1998			
	Лівий	Ліво-центристський	Право-центристський	Правий
	N = 310	N = 170	N = 247	N = 212
<i>Тип поселення</i>				
Село	22	31	30	43
Невелике місто (менше 100 тис. та СМТ)	25	23	18	14
Середнє місто (від 100 до 500 тис.)	27	18	27	21
Велике місто (від 500 тис.)	26	29	25	22
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Регіони*</i>				
Західний	7	17	26	49
Західно-Центральний	21	26	23	17
Східно-Центральний	17	24	23	12
Південний	27	13	15	8
Східний	29	20	12	13
ВСЬОГО	100	100	100	100
	Групи електоратів 2001			
	N = 270	N = 86	N = 370	N = 299
<i>Тип поселення</i>				
Село	33	22	30	44
Невелике місто (менше 100 тис. та СМТ)	30	25	21	21
Середнє місто (від 100 до 500 тис.)	19	16	19	20
Велике місто (від 500 тис.)	18	37	30	15
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Регіони</i>				
Західний	8	5	13	51
Західно-Центральний	18	19	23	27
Східно-Центральний	23	23	18	14
Південний	18	26	25	4
Східний	33	27	21	4
ВСЬОГО	100	100	100	100

* "Західний регіон" в цьому тексті - це сім найзахідніших областей: Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська і Чернівецька; "Західно-Центральний регіон" - Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська області і місто Київ; "Східно-Центральний регіон" - Дніпропетровська, Полтавська, Сумська і Чернігівська області; "Південний регіон" - Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області і Крим; "Східний регіон" - Харківська, Донецька і Луганська області. Розподіл електоратів за регіонами у 1998 році розрахований за даними з видання: *Вибори '98: Документи, статистичні дані, аналіз.* - К.: Форт, 1998, стор. 59-63.

Враховуючи виявлені зміни, які відбулися у відносній чисельності досліджених електоратів та у їхньому соціально-демографічному складі за період між березнем 1998 і груднем 2001 років, можна показати, що збільшення **правих і правоцентристських електоратів відбулося за рахунок:**

- більш ніж на три чверті – **етнічних українців** (77 відсотків приросту);
- на три чверті – **виборців з вищою й, особливо, із середньою спеціальною освітою** (на 36 та 39 відсотків приросту, відповідно);
- більше ніж на дві третини – **жінок** (68 відсотків приросту);
- майже на дві третини – **мешканців Східно-Центрального та Південного регіонів** (на 38 та 27 відсотків, відповідно);
- на 60 відсотків – **російськомовних виборців**;
- більш ніж на половину – **наймолодшої групи виборців віком 18-29 років** (54 відсотки приросту).

*Костянтин МАЛЕЄВ,
кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту
філософії НАН України*

Глобальні зміни логіки електорального вибору, та їхні наслідки для майбутньої розстановки основних політичних сил.

Сьогодні досить важко спрогнозувати точний склад майбутнього парламенту, тим більше, що половину його становитимуть депутати, обрані по мажоритарних округах. І якщо соціологи та політологи можуть більш-менш одноставно говорити про фаворитів серед партій та блоків і навіть прогнозувати відсоток голосів, на який може розраховувати кожна партія чи блок, що беруть участь у виборах, то спрогнозувати результати виборів на мажоритарних округах досить важко. Більше того, важко навіть з впевненістю визначити справжні політичні симпатії багатьох кандидатів, які балотуються по округах.

Однак є підстави прогнозувати загальний розклад сил у майбутньому парламенті. А відтак і окреслити головні політичні інтриги, що очікують Україну в період між парламентськими та президентськими виборами.

Підставою для таких прогнозів є те, що в політичній системі України впродовж останніх семи – десяти років відбувається глобальний процес становлення виборчої багатопартійної системи з декількома партіями-фаворитами. Становлення це здебільшого має стихійний характер за досить несприятливих умов, при організованому опорі з боку такої потужної інституції як президентська адміністрація та при загальній недовірі до партій виборців. Саме тому це становлення має якоюсь мірою викривленні форми. Наприклад, серед партій, що висунули свій список на вибори і реально претендують на проведення цих списків до парламенту лише Комуністична партія йшла на усі виборчі кампанії останнього десятиріччя як єдина партія, та ще СДПУ(о) і ПЗУ на останніх двох парламентських перегонах залишалися єдиною структурою. Усі ж інші партії або стають аутсайдерами боротьби за голоси виборців, або формують для кожних окремих виборів окремий бренд у вигляді різноманітних блоків, які, втім, виконують роль партій щодо самого

процесу виборів і допомагають виборцям зорієнтуватися в напрямках подальшого розвитку країни (блоки "Наша Україна", "За єдину Україну" та блок Юлії Тимошенко, блок "Дем.ПУ - ДС" тощо). Крім того, зважаючи на велику частину безпартійних мажоритарників та загальний розклад настроїв у суспільстві, партії, що представлені у Верховній Раді, неспроможні скласти дієздатної парламентської більшості, і тому не можуть повноцінно виконувати роль партій у парламенті (фракції утворюються та зникають навіть в період між виборами, що вже не має ніякого відношення до волі самих виборців).

Незважаючи на це, виборці чим далі, тим більше схильні орієнтуватися в своєму виборі саме за партійно-ідеологічними ознаками кандидатів і тому ми стаємо свідками того, що кожний наступний склад Верховної Ради стає все більше партійним. Як наслідок цього Верховна Рада в 1997 році спромоглася затвердити змішану систему виборів, а в 2001 році дозріла до пропорційної системи, і лише президентське вето не дозволило провести цю норму в життя.

Однак вже сьогодні бачимо, що величезна частка виборців (на київських округах, а також в округах Чернігівської, Житомирської та ще чотирьох областей це близько половини, навіть більше половини) вважає суттєвим для свого вибору впевненість у тому, що кандидат по одномандатному округу чи то належить до команди Ющенка, чи то - президента, чи - він комуніст, чи, наприклад, підтримується Юлією Тимошенко. В Києві вагомим фактором вибору є ще й підтримка з боку Олександра Омельченка. Зважаючи на це, можна припустити, що дуже вагомим фактором вибору стане підтримка кандидатів партіями - фаворитами виборчих перегонів і їх лідерів, а це, в свою чергу, призведе до того, що чисельність фракцій у цих партій значно збільшиться за рахунок тих депутатів, що пройдуть по мажоритарних округах.

Таким чином, можна сміливо прогнозувати три виразних центри тяжіння у майбутньому складі Верховної Ради, жодний з яких не буде здатний зібрати навколо себе парламентську більшість. Одним з таких центрів будуть комуністи, другим - Ющенко, третім - президентська адміністрація. При цьому розкладі пропрезидентські фракції хоча і будуть наймасивнішими в майбутньому парламенті, але не настільки масивними, щоб виконати все, що вимагатиме від них президентська адміністрація. Крім того, будь який сценарій парламентської поведінки, будь то блокування з комуністами, чи з ющенківцями, буде не на користь президентської адміністрації і буде награвати популярність Ющенка.

Юрій БАУМАН,
*кандидат філософських наук, заступник директора
дослідницького центру «Імідж-контроль»*

До соціологічного прогнозу результатів парламентських виборів 2002 року

Продовжуючи тему, порушену у виступах попередніх доповідачів, спробую зупинитись на речах конкретніших - власне прогнозах.

Найперше, варто зазначити, що прогнозувати результати виборів-2002 незрівнянно легше, ніж виборів-1998. Політична система є тепер більш зрілою,

ефективність різних чинників виборчої кампанії – більш зрозумілою, політико-ідеологічна сегментація суспільства – більш певною. Статистико-соціологічно це знаходить свій вияв у різкому зменшенні частки тих, хто не визначився щодо вибору політичної сили, якій вони збираються віддати голос на майбутніх виборах. Тих, хто не визначились, зараз від 14% до 26% в залежності від місця опитування, що для України дуже мало.

Як для дослідників, так і, особливо, для суб'єктів політичних змагань, вельми корисним було б усвідомлення факту того, що, власне, електоральне поле поділене з щільністю до відсотка-двох, і для того, щоб якісь голоси на виборах одержати, їх потрібно у когось відібрати.

Зрозуміло також, що точність даного розрахунку-прогнозу теж перебуває у межах 1-2%, що не дозволяє з стовідсотковою впевненістю прогнозувати потрапляння-непотрапляння до майбутньої Верховної Ради партій з оцінкою рейтингу близькою до 4%. Тут можливі певні несподіванки, які, проте, не змінять загальної картини.

Пропонована проста методика розрахунку дозволяє, попри участь у виборах 34 партій і блоків, представити електоральний розклад просто і наочно. Для зручності сегментуємо електоральне поле на такі ніші: ніша ідеологічних сил; «природна» ніша; ніша влади; ніша решти.

Звісно, такий поділ є дещо умовним і, серед іншого, визначається чинниками зручності аналізу та «електоральної маси» відповідних політичних сил. Особливо умовним є виокремлення ідеологічної ніші поряд з іншими: будь-яка політична сила є носієм і втіленням певної ідеології. Виділення владної і «природної» ніш фіксує виразну специфіку відповідних ідеологій, що знаходить свій вираз у принциповій обмеженості обсягу цих ніш, у виразній своєрідності механізмів електорального вибору в них тощо.

Кожна, без винятку, з цих ніш сегментується на декілька фрагментів.

Отже, ідеологічна ніша сегментується на лівий, національно-правий, протестний та «російський» фрагменти.

До речі, вперті спроби розігрувати чисто «російську» карту провалились на виборах-1998 («Союз», ПРВУ), провалюються і зараз («Руський блок», ЗУБР) : виборець відповідної орієнтації вперто голосує за комуністів як гарантів повернення до минулої єдності і стабільності в СРСР. І, навпаки, розігрування з епіцентром у Донецьку лже-ультракомуністичних організацій з демонстративною антикапіталістичною агресивністю було відносно успішним у 1998р. (політпроект «Трудова Україна») і щось обіцяє і зараз (політпроект КПРС).

Перейдемо до власне прогнозу.

КПУ	21,5%	«Наша Україна»	24,5%
КПУ(о)	0,5%	НРУ Бойка	1%
КПРС	1,5%	УНА	0,3%
СПУ	4%	Праві усього:	25,8%
«Справедливість»	0,2%		
Блок Н.Вітренко	3,5%	БЮТ	4,5%
Ліві всього:	31,2%		
		«Руський блок» і ЗУБР	1%
Ідеологічна ніша разом:			61,5%

«Християнський» сегмент («Християнський рух» і ВОХ)	1%	«За єдину Україну»	8%
«Жіночий» сегмент (Жінки України за майбутнє)	4,5%	СДПУ(о)	8%
«Зелений» сегмент (ПЗУ)	5,5%	ДемПУ-ДС	1,5%
«Природна» ніша разом*:	11%	Ніша влади разом	17,5%
РАЗОМ ідеологічна, «природна» та владна ніші			90%

Проти усіх проголосує мінімум 6%, але для простоти підрахунків, хай буде 4%.

Отже, решту 6% мають поділити решта 15 партій та блоків.

При цьому, серед них є партії та блоки з цілком певним позитивним рейтингом:

«Єдність» - 1,5%

«Нова генерація» - 1,5%

«Яблуко» - 1,5%

Щось близько 1,5% візьме і КОП.

Що залишається на долю кожного з решти 11 суб'єктів виборчого процесу, підрахувати важко.

Цікаво спостерігати тут, у ніші «решти» явища, що нагадують квантово-механічні реалії фізичного мікросвіту. При зазначеній ємності у приблизно 6% ця ніша містить у собі ряд нерозгорнутих, нереалізованих сегментів і навіть ніш набагато більшої потенційної ємності.

Зокрема, лівобережна «підприємницька» ніша (умовно кажучи, «східної ПРП») є, за нашими підрахунками, вельми місткою – аж до 14% ємності. Утворення масивного блоку шляхом об'єднання 3- 4 партій з ряду ППП – КОП. – Єдності – ДС – ДемПУ – якоїсь ЛПУ або, принаймні, хоча б самостійний виступ ППП на чолі з А.Кінахом дозволило б активізувати цю нішу (за рахунок інших ніш та сегментів), як мінімум, до 10%. Однак, цього не сталось.

На нашу думку, арифметичний розрахунок на підставі пропонованого прогнозу, що бере до уваги як означену К.Малеєвим тенденцію до голосування по мажоритарних округах за висуванців основних партій, так і очікувану «адміністративним ресурсом», дозволить спрогнозувати розклад сил у майбутній Верховній Раді з цілком задовільною точністю.

Першим кроком до такого розрахунку може стати розрахунок кількості місць у «пропорційній половині» ВР, що базується на приведеному прогнозі:

- партії і блоки, що не подолають бар'єр, одержать 1/5 голосів, отже, бонус переможцям – 1/4;
- бар'єр знову пройдуть 8 партій та блоків;

* Варто зазначити, що електоральні сегменти «природної» ніші вкрай вразливі для партій-двійників. Дослідження показали, що введення «двійника» до, приміром, «зеленого» сегмента приводить до поділу сегменту рівно навпіл і, відповідно, до гарантованого непроходження обох «зелених» партій. Більше того, введення «двійників» веде до значного зменшення відповідного сегменту. Однак, як «Жінкам України за майбутнє», так і ПЗУ вдалося свій сегмент від двійників захистити.

• відповідно, вони здобудуть таку кількість депутатських мандатів в загальнодержавному окрузі:

«Наша Україна»	-69
КПУ	-59
«За єдину Україну»	-23
СДПУ(о)	-22
ПЗУ	-15
“Жінки за майбутнє”	-13
БЮТ	-13
СПУ	-11

На підтвердження викладених у попередній статті тез К.Малеєва можна спробувати доповнити прогноз результатів виборів за партійними списками вкрай попереднім і вельми приблизним прогнозом виборів по мажоритарних округах. В результаті виходить такий приблизний (з точністю +/- 15) прогноз розкладу сил у майбутній Верховній раді:

- 1) Влада (“За єдину Україну”, “Жінки ...”, СДПУ(о), ПЗУ, ДемПУ-ДС – навіть якщо включити сюди кандидатів-мажоритарників від “Єдності”, а також 40-50 бізнесменів, що самостійно проб’юються по округах) – 195 депутатів;
- 2) “Наша Україна” – 135 депутатів;
- 3) Компартия, а також ПСПУ – 85 депутатів;
- 4) Опозиція (БЮТ і СПУ) – 35 депутатів.

Зрозуміло, що при такому розкладі імплементація результатів плебісциту є вкрай малоімовірною.

Валентина ЧЕПАК,
кандидат соціологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, заступник декана факультету соціології та психології

Деякі особливості виборчого процесу

Виходячи із результатів багаточисленних соціологічних досліджень останніх років, хочеться зазначити, що це досить неоднозначна справа, а точніше, навіть, непередбачувана. І все ж, враховуючи особливості сьогоднішньої політичної ситуації, спробуємо позначити деякі обриси українського суспільства.

Загальні тенденції перебігу виборчої кампанії 2002 року фіксують результати практично всіх соціологічних досліджень. Мало хто сумнівається в тому, що лідери зміняться до 31 березня. Отже, беззаперечною підтримкою значної частини українського електорату користуються такі політичні партії, рухи та об’єднання як: “Наша Україна”, КПУ, СДПУ(о), Партія зелених України, “За єдину Україну”, “Жінки за майбутнє”. Певна вірогідність подолання 4% бар’єру мають “Яблуко” та блок Ю.Тимошенко. У інших ситуація дещо складніша, але варто враховувати рекламну кампанію, яка розпочинається лише з 9 лютого і, звичайно, внесе корективи в ситуацію.

Ці корективи будуть стосуватись в першу чергу тих виборців, які ще не визначились із своїми політичними уподобаннями. Таких, за даними соціологічних досліджень, 17 – 20 %. Серед них значна частина – це молодь. Спинимось на проблемі формування політичних орієнтацій молоді детальніше.

Останнім часом, на тлі політичних конфліктів і скандалів, молодь все більше уваги звертає на політичні події. За результатами соціологічного дослідження, проведеного Центром соціологічних досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка, з проблем становлення демократії у 2001 році 38 % опитаних стежать за політичними подіями регулярно; 38% - час від часу; за окремими подіями спостерігають 19,5 % і лише 4,5 % не цікавляться ними взагалі.

На питання “Чи допускаєте Ви можливість своєї участі у стихійних (несанкціонованих) формах протесту проти влади більшість відповіла “ні” – 42 % і лише 21,9 % - готові до рішучих дій. Говорячи про причини такої поведінки, варто звернути увагу на чинники, що впливають на політичну свідомість населення України, і молоді зокрема.

Формування політичної свідомості залежить не тільки від тієї об’єктивної ситуації, в якій розвивається цей процес. Це – вирішальний фактор, але не єдиний. Велике значення мають і фактори суб’єктивного характеру, серед яких слід виділити дві групи:

1) зовнішні, до яких належать інститути політичної системи, соціальні групи, різні неформальні об’єднання, під впливом яких відбувається соціалізація особистості;

2) внутрішні, що характеризують механізм світосприймання, аналіз та прийняття рішень тощо. Останні охоплюють потреби, інтереси, духовні цінності, індивідуальні психологічні якості людини.

Формування політичної свідомості, а, відтак, політичної культури, політичних орієнтацій, які розвиваються на основі вищезазначених факторів, значною мірою залежить від характеру, темпу, змісту процесу політичної соціалізації молоді особи.

Здебільшого вітчизняні фахівці розглядають політичну соціалізацію як процес, завдяки якому люди вчаться думати і вести себе відповідно до рівня засвоєння та активного відтворення соціально-політичного досвіду, набутого в умовах спілкування з іншими людьми і суспільством в цілому, а також різних видів соціальної суспільної діяльності. При цьому відбувається цей процес як в умовах стихійного впливу на людину різних обставин суспільного буття, так і в умовах виховання, тобто цілеспрямованого формування особи, завдяки якому вона засвоює основні політичні цінності суспільства, установки, переконання. Це сприяє виробленню певних моделей поведінки і допомагає спрямувати людину на свідому участь у політичному житті.

Отже різні політичні партії та об’єднання, вбачаючи в молоді потенційний електорат, почали активну боротьбу за неї. Технології впливу при цьому використовуються дуже різні, як і загалом у процесі виборів. Приємно відмітити, що проблема розвитку політичної культури і грамотності молоді входить до програм багатьох партій. Але інколи досить важко розрізнити, де – це лише декларація про добрі наміри, а де – справді важливе завдання.

Підсумовуючи сказане в контексті можливих шляхів розвитку України після виборів, думається, що радикальних конституційних змін не відбудеться. В парламенті буде створена пропрезидентська більшість на чолі з В.Ющенком, яка в своїй діяльності буде орієнтуватися на президентські вибори 2004 року. Що стосується опозиції, то це, звичайно, комуністи і, вірогідно, Ю.Тимошенко, які активізуватимуть політичну діяльність та політичні процеси... Але це лише прогноз.

Майя ПОЗНЯК,
директор дослідницького центру «Імідж-контроль»

Етнічна самоідентифікація громадян України як чинник політичного районування держави

Низка соціологічних опитувань, репрезентативних як для країни в цілому, так і для кожної з її областей, що були проведені нашим дослідницьким центром, дозволяють, на нашу думку, дещо по новому поглянути як на політико-регіональний поділ України, так і на механізм реалізації етнічної самоідентифікації виборців як електорального чинника.

Специфіка дії чинника етнічної самоідентифікації (яка, зазначимо принагідно, відбувається не в останню чергу в батьківській сім'ї) в Україні полягає в тому, що вона реалізується не стільки безпосередньо, скільки через поділ країни на політичні регіони, що суттєво різняться за рейтингом основних політичних сил, основними учасниками політичних змагань, ідеологічною атмосферою, логікою політико-ідеологічного протистояння та розвитку тощо.

Безпосередньо етнічна самоідентифікація як чинник електорального вибору реалізується в електораті лише однієї сили - Комуністичної партії, серед виборців якої тих, хто усвідомлює себе росіянами, у декілька разів більше, ніж серед виборців решти партій. Перевищення ж понад середній відсоток тих, хто усвідомлює себе українцями, навіть у електораті виразно націонал-демократичних політичних сил (наприклад, «Нашої України») є незначним і принципово не відмінним від такого ж перевищення, припустимо, в електораті Соціалістичної партії. Більше того, на нашу думку, в останніх випадках ми, знову-таки, маємо справу не з безпосереднім впливом чинника національної самоідентифікації, а з опосередкуванням його впливу через дію інших чинників. У випадку як «Нашої України», так і СПУ йдеться про суттєвий (1,5 - 2 рази) розрив у рейтингу вказаних політичних сил залежно від типу населеного пункту, або, просто кажучи, в півтора-два рази вищу їх популярність на селі порівняно з містом, особливо - великим і середнім промисловим.

Ще більш виразними є результати опосередкування дії чинника етнічної самоідентифікації регіональним поділом. Вельми виразну картину тут дає динаміка рейтингів добре знаних лідерів і очолюваних ними масивних політичних утворень - КПУ Петра Симоненка та, особливо, «Нашої України»

Віктора Ющенка. Справа навіть не у тому, що особистий рейтинг, припустимо, В.Ющенко по осі Крим – Тернопільська область відрізнявся влітку-восени 2001 року в 25 – 30 разів.

Головне, що репрезентативні по областях дослідження, проаналізовані під кутом динаміки рейтингів основних політичних суб'єктів і, насамперед, «Нашої України», дали можливість настільки конкретизувати традиційне розуміння «рухівський Захід - комуністичний Південний Схід», що результатом цього стало, по-суті, нове розуміння політичного регіонування України. Крім іншого, нове, більш наближене до реальній районування є в результаті і більш зручним для політичного аналізу загальноукраїнських процесів та явищ.

Отже, маємо:

- 1) Західний політичний регіон - 3 області Галичини + 2 області Волині + (часто, проте не завжди - залежно від кута зору) Буковина. Закарпаття, у більшості вимірів, має настільки значну специфіку, що, якщо і може бути кудись віднесене, то, швидше, до центральної України. Всього - 16,5 - 18% виборців, реально - дещо більше за рахунок вищої електоральної активності.
- 2) Протилежний регіон - Схід-Південь, в трикутнику Крим-Донбас-Дніпропетровськ, близько чверті виборців (22,6 - 27,5%)

Отже, політичні регіони, політико-ідеологічна визначеність яких традиційно сприймається як виразна, об'єднують близько 2/5 виборців України. Решта виборців України - в півтора рази більша - належить до власне України, яка має власну, вельми виразну ідеолого-електоральну специфіку і, у свою чергу, розпадається на два досить відмінних регіони:

- 3) Власне Україна, центральна Україна (Поділля-Полісся-Подніпров'я, або, умовно кажучи, «Гетьманщина»). Приблизно 2/5 виборців, або стільки ж, скільки в обох «традиційних ідеологізованих» регіонах, разом узятих. Саме боротьба за цей регіон і вирішуватиме долю виборів і, ширше кажучи, долю України.
- 4) «Перехідний пояс» від центральної України до Сходу-Півдня (Харківська, Миколаївська, Херсонська, Одеська (у ряді випадків - без Одеси), Запорізька, частини Дніпропетровської та Луганської областей) теж є цілком своєрідним і об'єднує приблизно 1/5 виборців України.

Таким чином, політико-регіональний поділ України (у приблизній пропорції з заходу на південний схід 1/5:2/5:1/5:1/5), спричинений, серед іншого, не в останню чергу і чинником етнічної самоідентифікації виборців, видається політико-соціологічним фактом, урахування якого необхідне для розуміння та прогнозування загальноукраїнських і локальних політико-ідеологічних процесів. Відповідно, такого урахування потребують як методики загальноукраїнських соціологічних досліджень, так і плани ідеологічної агітаційно-рекламної роботи суб'єктів політичної дії.

Володимир ЄВТУХ,
*доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН
України, декан факультету соціології та психології Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

Етнічний фактор у виборчому процесі.

Дискутуючи про виборчу кампанію та її вплив на політичне і суспільне життя України після виборів, варто згадати і про особливості перебігу цієї кампанії у порівнянні з попередніми періодами. Як на мене, то серед особливостей можна було б назвати спроби учасників виборчих перегонів “поексплуатувати” так званий етнічний фактор. Аналіз таких спроб, за якими можна спостерігати на екранах телевізорів та які можна відслідковувати у пресі, дають підстави стверджувати, що вони, тобто спроби, досить-таки незграбні. Вочевидь, лідери політичних блоків ще далекі від усвідомлення важливості етнічного фактору у суспільному житті поліетнічної держави, якою зокрема є й Україна. Адже, за визначеннями відомих фахівців у галузі дослідження етнонаціональних процесів (наприклад, Георг Бруннер, Німеччина), якщо представники інших від титульного етносу складають більше 10% населення країни, то таку країну можна класифікувати як поліетнічну. Нагадаю, що в Україні проживає понад 27 відсотків мешканців неукраїнського (в етнічному сенсі) походження – із них близько 22% росіян. Оскільки представників етнічних меншин, принаймні певну їх частину, слід розглядати як досить дисциплінованих виборців, то їхні голоси, особливо у місцях компактного поселення (Крим, Закарпаття, Чернівецька обл., Одеська обл. тощо), можуть відіграти якщо не вирішальну, то вагомую роль. Такий висновок базується на зростанні організаційного елементу в житті етнічних спільнот України в умовах їхнього відродження: сьогодні в нашій країні діє 430 етнічних організацій на всеукраїнському, регіональному та місцевому рівнях. Вони, принаймні через своїх лідерів, активно реагують на виборчий процес. Скажімо, Асоціація національно-культурних об'єднань України (президент Олександр Фельдман), стимулюючи громадянську свідомість представників різних спільнот, тобто спонукаючи їх до активної участі у виборах, виступає проти надмірної політизації етнічності, закликає до толерантності й взаємодії усіх компонентів етнонаціональної структури українського суспільства у вирішенні проблем як титульного етносу, так і етнічних меншин. Деякі лідери російської етнічної спільноти в Україні більш артикульовано висловлюють свою позицію у виборчому процесі. На виборчій арені з'явився “Руський блок”, ідеологія якого базується на формулюванні потреб російськомовного населення країни у контексті суспільного розвитку незалежної України. Здається, що у цій ідеології теза про занедбаність (не буду вживати термін “дискримінація”) російської етнічної меншини подеколи намагається стати домінуючою. Оглядаючи рейтинги тих чи тих політичних сил – активних учасників виборчого процесу, я особисто замислився над таким питанням – чому “Руський блок” за такої високої частки представників російського етносу на теренах України в соціологічних опитуваннях набирають 1,5 – 2 % голосів? У цьому контексті я можу висунути припущення, що педалювання проблем однієї (нехай і дуже чисельної) спільноти не гарантує успіху. Разом з тим цей факт змушує

замислитися про адекватність позицій лідерів етнічних рухів та їх підтримки у своєму ж таки етнічному середовищі.

Про те, що спроби використання етнічного фактора є очевидною особливістю нинішніх виборчих змагань, засвідчує активізація діяльності на всеукраїнському політичному полі "Партії міжнаціональної злагоди"; як також боротьба за голоси представників етнічних спільнот у регіонах України з відчутним іноетнічним компонентом (Автономна Республіка Крим, Закарпаття, Чернівецька область).

Щодо регіонів, то тут є ще й інші особливості. Зокрема в Криму визначальним, на мій погляд, буде "російський фактор" – не стільки у його внутрішньому вияві (маю на увазі той факт, що близько 60% населення автономії складають представники російської етнічної спільноти), як у зовнішньому вимірі (вплив Росії на розвиток Криму й прагнення впливати на ситуацію в Україні взагалі). Власне формування двох найпотужніших блоків, очолюваних Л.Грачем і С.Куніциним, підкреслює тезу про боротьбу, я би сказав, українського і російського впливів. Щоправда, обране гасло "За єдиний Крим" (С.Куніцин) є не дуже вдалим. Воно демонструє відданість Київській владі (згадаймо "За єдину Україну"), але нечітко артикулює ідею більш органічного включення Криму в загальноукраїнський контекст. Навпаки, певною мірою концентрує увагу на окремішності Криму; до того ж проблеми поділу півострова за географічними або ж етнічними ознаками, чи то конфронтація тих чи тих його частин не є домінантою у сучасному і у майбутньому розвитку Криму. Більш актуальним на сьогодні є сутність міцності зв'язків півострова з материковою Україною й послаблення політико-ідеологічного впливу Росії. І з цієї точки калькування (копіювання) гасел, які працюють на загальноукраїнському полі, не на користь вирішення проблем Криму, і, вочевидь не забезпечують формування адекватної позиції щодо Криму на рівні вищого законодавчого органу України. Ця ситуація підтверджує висунуту С.Штепою ідею, що для кримського електорального поля боротьба за Верховну Раду Криму є більш актуальною ніж за місця у Верховній Раді України.

Враховуючи вищесказане я би дозволив собі висловити тезу: характер дискусій з проблем етнонаціонального розвитку України, в тому числі і у законодавчому полі, значною мірою будуть визначатися тими настроями, які сформується у ході виборчої кампанії; власне кажучи, сьогоднішня дискусія дасть поштовх тональності дискусії після виборів, оскільки нині у порівнянні з попередніми періодами більш рельєфно вимальовується значення етнічного фактора у суспільному житті, а разом з тим і невирішеність багатьох проблем етнонаціонального розвитку нашої країни. Останні, як засвідчує діяльність Верховної Ради України попередніх скликань, тією чи іншою мірою ставали предметом дискусій й з них приймалися відповідні рішення (постанови, закони, рекомендації тощо). Наступний парламент, безумовно, буде не один раз звертатися до етнонаціональних проблем, оскільки залишаються актуальними такі питання, як удосконалення законодавства у сфері етнонаціонального розвитку України, його адаптації до міжнародно-правових стандартів; формування ефективної системи реалізації фундаментальних та компенсаційних прав усіх компонентів етнонаціональної структури українського суспільства; забезпечення участі представників меншинних

спільнот у прийнятті рішень, принаймні в етнонаціональній сфері; актуалізуються і питання виконання Рамкової конвенції про захист національних меншин (Рада Європи); розв'язання колізії з Європейською хартією регіональних чи міноритарних мов (вона підписана Україною, але ратифікована з певною невідповідністю чинному українському законодавству і тому не передана до Ради Європи як така, що стала складовою частиною законодавства України).

На основі попереднього аналізу позицій тих чи інших політичних сил у виборчому процесі можна виокремити ще одну особливість – це більш ґрунтовне опрацювання тендерного фактору (свідченням цього є досить несподіваний рейтинг партії “Жінки за майбутнє”, включення деякими партіями і блоками на чільні місця у виборчих списках жінок) та акцентування уваги у своїй передвиборчій діяльності на моральних цінностях, які у трансформаційний період, здається, втратили свою вартість – скажімо, сім'я, родина, почуття великої й малої батьківщини тощо. Очевидно, є резон погодитися з думкою професора М.Лукашевича про те, що у післявиборчій Україні згадані цінності можуть набирати ваги у суспільному житті, оскільки у новому парламенті, без сумніву, буде представлено значно більше їхніх носіїв і захисників (мається на увазі жінок), ніж це мало місце у Верховній Раді попередніх скликань. Така ситуація, логічно, має стимулювати законодавчу діяльність у цій сфері.

*Сергій ШТЕПА,
аспірант Інституту політичних та етнонаціональних досліджень
НАН України*

Вплив виборів 2002 року на політичну ситуацію в Криму

Відповідно до Конституції України, Крим має більшу автономію ніж інші регіони України, яка втілюється у політичній та фінансовій сферах життя. Якщо у формування, а головне у розподілення республіканського бюджету Київ ще дозволяє собі втручатися, виділяє другу за обсягами для регіонів частку державного бюджету, то у політичній площині складається враження, що регіон відпущений напризволяще.

Вибори у Верховну Раду України значать для АРК не так багато, як, скажімо, місцеві вибори. 10 мажоритарників та десяток партійців, які черговий раз відправляються представляти регіон, не багато важать. Для громадян автономії, повторюю, набагато більше значення мають вибори у Верховну Раду Криму та органи місцевого самоврядування.

Від того, хто увійде у новий склад ВР Криму, залежить політичне керівництво та подальший соціально-економічний розвиток регіону. При відсутності чіткого закону про уряд АРК, функції виконавчої влади перебрав на себе головний представницький орган автономії під керівництвом Леоніда Грача. Використовуючи адміністративні важелі впливу, розподілення республіканського бюджету, а також фактичну підтримку офіційного Києва, Л.Грач за останні роки значно посилив свій вплив, сформував лояльні виборчі

комісії. Представники блоку Л.Грача зареєстровані кандидатами практично у всіх 100 мажоритарних округах по виборах до Верховної Ради АРК.

Інший політичний полюс презентує команда экс-прем'єра Криму, радника Президента України Сергія Куніцина. Місцеві представники НДП, "Трудової України", Аграрної партії, Партії регіонів об'єдналися в єдиний виборчий блок. Їх також підтримали конференції політичних об'єднань "Демсоюзу", ДемПУ, Партії зелених. Представники команди С.Куніцина виставили кандидатури у більшості округів.

Третьою політичною силою на березневих виборах стануть місцеві соціал-демократи. Від того, з яким з двох блоків вони будуть співпрацювати, як використають свій медіа ресурс, а головне - кого підтримають під час обрання спікера ВР Криму, залежить подальший розвиток Автономної Республіки Крим.

Іншим, фактором, який буде справляти вплив на перебіг передвиборної кампанії, є російський фактор у внутрішньому (близько 60 % населення складає російська етнічна спільнота), так і у зовнішньому (прагнення Росії тримати Крим під своїм ідеологічним контролем) вимірах. Найчастіше його використовують у популістських лозунгах "надання російській мові офіційного статусу", "інтеграції у межах СНД", "введення єдиної валюти" саме ті політики, які не мають реалістичних програм соціально-економічного розвитку півострова. Однак за останні роки ситуація істотно змінилася, громадськість згідно з опитуванням проведеним УЦЕПІ ім. Разумкова у першій половині 2001 року, набагато більше турбують економічні проблеми, опитування проведене у жовтні 2001 року підтвердило цю тенденцію. Таким чином, можна розмірковувати про зменшення питомої ваги проросійських настроїв, асоціацію подальшого розвитку з вирішенням соціальних проблем, економічним зростанням на півострові.

Олександр ФІСУН,
кандидат філософських наук, доцент Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Україна в електоральному циклі 2002 – 2004 рр.

Основна ідея мого виступу полягає в тому, що Україна в ході електорального циклу парламентсько-президентських виборів 2002 – 2004 рр. вступає в період суттєвого політико-режимного переформування, пов'язаного і з пошуком нових стратегій дії основних політичних гравців, і з змінами інституціональних правил гри, моделей взаємодії між ними. Вибори березня 2002 р. є початком цього процесу. Вони визначають типологію і принципи розподілу політичного простору, зафіксують взаємні диспозиції, визначають силу і всіх основних учасників процесу, накреслять структуру майбутніх альянсів і розколіїв.

Парламентські вибори березня 2002 року є межею, яка маркує вичерпання пострадянського формату функціонування політичного режиму України, відносну рівновагу і стабільність якого забезпечувалася гегемонною моделлю консолідації політичних гравців у рамках інституціолізованих

неопатримоніальних правил політико-економічної гри. Виділимо тут два принципових моменти.

Перший момент полягає в тому, в Україні, як і в інших пострадянських державах, формальні інститути і раціонально-легальні зв'язки громадянського типу недостатньо укорінені в суспільстві, що компенсується значною роллю різних неформальних відносин і практик. Для традиційного патримоніалізму властиве присвоєння сфери управління офіційними носіями політичної влади, а також не розчленованість публічно-політичної і приватної сфери соціуму, в результаті чого державою керують як приватним володінням ("вотчина") правлячі групи, які на основі системи влади-власності приватизують різні суспільні функції і державні інститути.

Другий момент полягає в тому, що, якщо неопатримоніалізм є інституціональною характеристикою українського політичного режиму, то специфічний пострадянський формат його функціонування (на рівні взаємодії гравців) визначається моделлю гегемонної консолідації еліт, яка була закріплена у відповідній інтерелітній угоді (Конституції 1996 року) і підтверджена у ході президентських виборів 1998 року.

Основна особливість цього формату полягає в тому, що режимна консолідація здійснюється таким гравцем-гегемоном, який контролює найважливіші позиції на політичному полі і який встановлює на ньому власні (формальні і неформальні) правила гри.

Через нерозвиненість структур громадянського суспільства, раціонально-легальних і публічно-політичних способів представлення інтересів, структурних переваг неформальних відносин і зв'язків неопатримоніального типу, гегемонна консолідація еліт здійснюється через входження в державно-адміністративний комплекс, який на національному і регіональному рівнях суміщає функціональні ролі адміністративних, політичних і економічних еліт.

Пострадянський формат українського політико-режимної взаємодії через гегемонну консолідацію еліт був зруйнований в ході "касєтного скандалу" 2000 – 2001 рр., який був вершиною айсберга. Фактично протягом 2000 – 2001 років від "партії влади" відкололася частина впливових олігархічних бізнес-партій та національно-демократичних субеліт, які почали по новому позиціонувати себе на традиційних вісях право-лівого континуума.

Зробимо спробу оцінити шанси на укладення нових союзів і їх можливі моделі. Отже, гегемонна модель консолідації фактично розкололася на три частини: 1) адміністративно-силовий блок і лояльні регіональні еліти індустріального Сходу ("За єдину Україну"); 2) олігархічні бізнес-партії, досить міцні для того, щоб рушити в самостійне плавання (СДПУ(о), ін.); 3) націонал-демократичні сили Заходу ("Наша Україна"). Раніше вони всі разом виступали проти лівокомуністичного четвертого сегмента українського політикуму. Найбільш серйозні незгоди мають місце між "Нашою Україною" та СДПУ(о), між СДПУ(о) і КПУ, водночас досить легко перебороти незгоди між "За єдину Україну" та бізнес-партіями та між "За єдину Україну" і "Нашою Україною". Це робить практично неможливим відновлення колишньої гегемонії за формулою "За єдину Україну" + "Наша Україна" + бізнес партії, гіпотетично можливою є нова форма гегемонії "Наша Україна" + "За єдину Україну" + КПУ є досить цікавою, проте малодостовірною. Очевидно, що після парламентських

виборів 2002 року більш реалістичними є негегемонні варіанти консолідації режиму: на основі картелю або на основі консенсусу.

Модель картельної консолідації пов'язана з формуванням обмеженого клубу привілейованих гравців, який також монополізує дивіденди політичного поля на основі державно-адміністративних зв'язків і клієнтурних обмінів ресурсами, проте розподіляє їх відносно рівномірно пропорційно силі кожного учасника.

Картельна модель консолідації еліт після березневих виборів досить вірогідна: вони вже настільки сильні, що усунути жодну з них політичної арени вже неможливо, оскільки через недостатність ресурсів вони ще не в змозі претендувати на домінуючу роль. Єдино раціональною стратегією для "За єдину Україну" є картинна угода про розділ сфер впливу або з "Нашою Україною", або з основними бізнес-партіями. Оскільки розробка картельної угоди відбувається за законами мінімальної виграшної коаліції, то найвірогіднішим сценарієм може бути швидше картель "За єдину Україну" з "Нашою Україною", ніж "За єдину Україну" і основних бізнес-партій. Звичайно, гіпотетично можливе формування мінімально виграшної коаліції на основі картелю "За єдину Україну" – КПУ (за моделлю спільних дій "Єдинства" – КПРФ в російській Думі).

Крім формування того чи іншого картелю еліт, можливий ще один результат майбутніх виборів – консенсусна консолідація еліт на основі переходу всіх гравців до "війни за правилами", що ґрунтується на загальному консенсусі стосовно формальних правил конкуренції. Консенсусний сценарій може реалізуватися тоді, коли розкол сегментів політичного поля досить глибокий і його не можна перебороти в рамках клієнтелістської політики патронажу і обміну ресурсів на основі картельної угоди. Тоді основні учасники боротьби – НУ, СДПУ(о) і КПУ – роблять стратегічний вибір на користь спільних "прозорих" формальних правил електоральної конкуренції, що створюють однакові стартові умови для всіх гравців. Така консолідація політрежиму на основі консенсусу стосовно "правил гри" створює умови для "заморожування" основних соціально-політичних розколів у структурі партійної системи, а значить, переносить політичну боротьбу з "підкилимової" сфери "тіньового" маніпулювання в публічний простір суперництва основних політичних альтернатив європейського типу (торі – НУ, віги – бізнес-партії, ліві – КПУ).

Звичайно, цей сценарій менш вірогідний ніж картельна угода, проте це твердження правильне лише за умови – збереження єдності блоку "За єдину Україну". В разі розпаду цього блоку всі учасники політичної гри можуть зробити вибір на користь консенсусного сценарію консолідації режиму і обмеження неформальних інститутів. В разі реалізації картельного сценарію, боротьбу за інсталяцію формальних правил конкуренції і обмеження неформальних інститутів поведуть ті гравці, які володіють слабшими ресурсами і меншим доступом до державно-адміністративної машини. Саме в цьому протистоянні і полягатиме, на нашу думку, головна інтрига і вісь розмежування політичних сил у президентських виборах 2004 року. Про те це тема зовсім іншої розмови.

Олексій ГАРАНЬ,
*доктор історичних наук, директор Центру досліджень
національної безпеки при НаУКМА*

Маємо три сценарії виборів. Є оптимістичний, є ймовірний і песимістичний. Оптимістичний сценарій полягає в тому, що ці вибори можуть справді привести до структурування нашого парламенту, відбудеться об'єднання, принаймні, трьох правоцентристських партій навколо Ющенка. Об'єднання партій, які входять до блоку "За єдину Україну", також позитивне, бо ж тоді ми справді мали б якусь об'єднану центристську та правоцентристську сили. Була б певна ідеологічна ідентифікація.

Однак, думаю, є велика ймовірність, що цього не відбудеться, і ось з яких причин. Блок Ющенка сформує, якщо не найчисленнішу фракцію в парламенті, то, принаймні, другу після комуністів, і це буде перший такий реальний успіх правоцентристів після виборів 1990 року. Бо, як ми пам'ятаємо, тоді Народна Рада мала чверть місць в парламенті. Що буде далі? Оптимістичний, оптимістичний сценарій якраз полягав би в тому, щоб центристи почали блокуватися з правоцентристами, тоді можна було б сформувати реформаторську більшість в парламенті і рухатися вперед. На жаль, думаю, що, швидше за все, Банкова не піде на цей сценарій і буде повторювати свою звичайну тактику, тактику розколу. Президент знову захоче маневрувати між різними розколотими політичними силами, тобто буде очевидною спроба розколоти "Нашу Україну", враховуючи її аморфність і наявність у списку різних людей. Те, про що тут говорив пан Яременко, може справдитися. Може навіть скластися така ситуативна більшість, коли частина центристів піде з лівими. Хоча, за логікою, центристи мусили б блокуватися з Ющенком, і тоді був би рух уперед.

Стосовно референдуму. Гадаю, що все залежатиме від результатів того, скільки здобуде "За єдину Україну", хоча мені здається, що імплементація результатів референдуму насправді знову ж таки не в інтересах нашої політичної стабільності і нашої політичної системи. І більше треба рухатися в бік збільшення парламентської відповідальності уряду, про що колеги тут також говорили.

Переобрання Кучми на третій термін? Це був би вкрай поганий варіант для нашої української демократії, яка перебуває в процесі становлення. Якраз голос політологів, голос соціологів мусив би застерегти від подібного розвитку подій, оскільки періодично немовби вкидається такий пробний шар в громадську думку: а як вона відреагує на це? Функція науковців говорити, що це було б вкрай погано, в тому числі, і з огляду на імідж України на міжнародній арені.

Які є загрози цієї передвиборчої кампанії, якщо говорити конкретно про методи? З Росії, на жаль, запозичуються найгірші методи, найгірші брудні технології. Нам відомо, як активно діють російські "піарщики", і наші "олігархи" (якщо вживати цей термін) дуже активно застосовують ці брудні технології. Тут я бачу негативний вплив, бачу спроби обдурювання нашого виборця. Починається розпалювання певне антизахідних настроїв. Ми це бачимо із публікацій Литвина і статей Медведчука у "Дзеркалі тижня", який повторює тезу Литвина про те, що третій сектор живе на західні гроші, і тому,

мовляв, не може бути об'єктивним. Більше того, до мене доходила інформація про те що в штабі соціал-демократів навіть розмірковували над тим як використати міжетнічні суперечності і розіграти звинувачення в "антисемітизмі" блоку "Наша Україна". Я особисто переконаний, що, на жаль, команда Медведчука готова діяти дуже жорстко, навіть жорстоко, для того щоб іти до своєї мети. Якщо, швидше за все, Ющенко не стане вибором Кучми як потенційного спадкоємця, то гіпотетичний вибір Медведчука для такої ролі буде мати негативні наслідки для України (хоча, звичайно, можливі й інші варіанти).

Мене дуже турбує, що по телебаченню практично по всіх загальнонаціональних каналах іде дискредитація парламенту як структури. Це мене дуже здивувало, бо раніше я все-таки сподівався, що цим займався тільки перший загальнонаціональний канал (починаючи з виборів 1998 року). Тепер ми бачимо що до цього долучився і "Інтер", і, на жаль, "1+1" також.

Якщо говорити про адміністративний ресурс. Звичайно, адміністративний ресурс буде менше впливати, ніж на президентських виборах, оскільки на президентських виборах зрозуміло, що все працює на одного кандидата. Тут все-таки вибір більший, ситуація заплутаніша. Однак дано команду підтримувати "За єдину Україну". Ми бачимо, що перший канал активно працює саме на цю структуру, і основний герой новин навіть уже не президент, а Литвин: глава Адміністрації, голова блоку поїхав, він сказав... Якщо це буде сприйнято на місцях як команда згори, то я боюся, що це теж може мати досить суттєві наслідки, і впливу наслідків цих не можна недооцінювати.

Мене дуже турбує сервілізм значної частини нашого наукового співтовариства. Я маю на увазі політологів, науковців, журналістів, багато з яких працює в різних виборчих штабах. Зрозуміло, що використовуються різні технології. Але при цьому дехто просто переступає межу пристойності в тих методах, які використовуються. А в даному разі позиція науковців має досить важливе значення.

Тут уже говорилося про потенційну загрозу для блоків Мороза і Тимошенко: будуть вони представлені в парламенті, чи ні. Схоже, що Тимошенко має більші шанси подолати бар'єр, у Мороза ситуація складна. Знову ж таки пояснюю, думаю, що за рахунок того, що Соцпартія повністю відрізана від медіа ресурсів. На мою думку, присутність Мороза і Тимошенко в парламенті просто потрібна для української демократії. Це свідчило б якраз про те, що у нас представлені різні політичні сили. Якщо Банкова взяла установку не допустити Мороза в парламент, то, можливо, науковцям треба було б проводити таку тезу: парадоксально, але присутність Мороза і Тимошенко в парламенті була б вигідною для нашого Президента, бо це свідчило б перед західним співтовариством про його демократичність. Якщо ж їх не буде, тоді скажуть: спрацював адміністративний ресурс, вибори не були демократичними. Але, мені здається, що, можливо, такий сценарій може виявитися занадто складним для офіційних технологів: вони не думатимуть про імідж України на міжнародній арені.

І останнє: про роль соціології. Я підтримую тезу, що передвиборчі опитування і особливо exit polls можуть відіграти надзвичайно важливу роль у попередженні фальсифікацій результатів голосувань, хоча основну роль у

визначенні підсумків голосування гратиме попередній етап, етап передвиборчої агітації і, насамперед, доступ до засобів масової інформації. А цей доступ обмежений не тільки для Мороза і Тимошенко, а й для блоку Ющенка також (хоча, звичайно, і меншою мірою).

Юрій ТАРАБУКІН,
кандидат соціологічних наук, доцент факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Якого результату слід очікувати?

Незважаючи на те, що реальні соціологічні показники виборчих перегонів будуть відомі протягом лютого-березня і вони можуть суттєво відрізнятись від нинішніх, вже зараз, аналізуючи різноманітні результати численних соціологічних досліджень, можна виділити деякі особливості сучасних парламентських виборів в Україні, які, безперечно, вплинуть і на розстановку політичних сил в майбутній Верховній Раді, і на продуктивність її роботи, і на майбутній розподіл парламентських та міністерських портфельів, і на майбутні президентські вибори.

По-перше, ще на жодних парламентських виборах не було такого напливу кандидатів у народні депутати, що зареєстровані в багатомандатному загальнодержавному окрузі та балотуються в одномандатних округах.

По-друге, специфіка сучасних виборчих перегонів в Україні полягає ще й в тому, що вперше за роки незалежності соціологи та політологи не спостерігають явного лідера цього забігу. Комуністична партія та інші ліві вперше не можуть набрати таку бажану для них чверть голосів виборців. Це може свідчити про зменшення їх традиційного електорату. За прогнозами соціологів, не зможе одержати більш як 15% голосів і блок В.Ющенка "Наша Україна", що не дасть їм можливості суттєво відірватись від компартії П.Симоненка. Не виправдав, поки що, покладених сподівань і блок "За єдину Україну". Згідно з соціологічними даними, на сьогодні він в змозі набрати трохи більше 6% голосів. Проте передвиборча агітація, яка офіційно почалася вже 9 лютого, може внести зміни в рейтинг блоку "За єдину Україну" і наблизити його до лідерів. І хоча частину голосів можуть відтягнути на себе інші політичні партії та блоки, суттєво вплинути на лідируючі позиції саме цих трьох політичних сил чи визначити серед них одного безумовного лідера вони не зможуть.

По-третє, ще однією особливістю сучасних виборів у Верховну Раду є те, що багато політичних партій та блоків сконцентрувались у площині правоцентристського спектра. Це дає їм можливість відокремитись, з одного боку, від скомпрометованої комуністичної ідеології та політичної практики, з другого, від ненадійного (особливо в східних та південних регіонах) правого націонал-демократичного руху, а з третього – бути ближче до надійних пропрезидентських сил та бажаного для них адміністративного ресурсу. Разом з тим, вперше в історії незалежної України, позначена нова позитивна

тенденція в українській політиці – об'єднання, а не роз'єднання центристських партій.

По-четверте, відносно передбачуваною та прогнозованою напередодні виборів є як розстановка політичних сил в боротьбі за депутатські мандати, так і їх політичні ходи та маніпуляції. За даними соціологічних досліджень, проведених Українським Інститутом соціологічних досліджень та Центром “Соціологічний моніторинг”, лише 6 - 8 партій та блоків можуть подолати чотиривідсотковий бар'єр. Це “Наша Україна”, КПУ (П.Симоненка), “За єдину Україну”, Партія зелених України (В.Кононова), Всеукраїнське політичне об'єднання “Жінки за майбутнє”, СДПУ(о), а також, при сприятливих для них обставинах, можливо – блок Юлії Тимошенко та політична партія “Яблуко”. І все! Всі інші не дотягують до прохідних відсотків навіть близько. І це дає можливість поділу всіх партій та блоків на декілька груп залежно від їх подальших виборчих дій та пріоритетів:

- першу групу складають лідери – “Наша Україна” та КПУ (П.Симоненка), у яких майже рівна кількість голосів їх “особистого” електорату та неможливість для них створення в новій Верховній Раді саме своєї монополії, хоча вони і бажають збільшення своєї частки представництва. Передвиборне протистояння між ними – мінімальне. Кожен йде до мети своїм шляхом та зі “своїм” електоратом;

- до другої групи слід віднести “За єдину Україну”, Партію зелених України, “Жінки за майбутнє”, а також СДПУ(о). Саме між ними буде розгортатися боротьба як за засоби впливу на виборців, так і за особисту політичну привабливість та перевагу в очах населення України;

- найактивнішою ж виявиться третя група, яка об'єднає всіх тих, хто реально зможе поборотись за бажані чотири відсотки голосів. Саме в цій групі відбуватиметься найбільш запекла боротьба, спостерігатиметься найбільша напруга політичних пристрастей та різноманітність виборчих стратегій і технологій. До цієї групи входять, в першу чергу, блок Юлії Тимошенко та політична партія “Яблуко”. З ними в боротьбу вступають: Блок Української партії “Єдність”(О.Омельченко), ПСПУ (Н.Вітренко), СПУ (О.Мороза). Вони поведуть між собою боротьбу за ту частину електорату, яку не зможуть привернути до себе представники двох перших груп;

- до четвертої ж групи ми можемо сміливо віднести всі інші партії та блоки, які є статистами.

По-п'яте, це схожість багатьох (особливо право- та лівоцентристських) передвиборчих програм. Головні програмні пріоритети майже для всіх партій та блоків – це розбудова Української держави, вірність демократії, економічна реформа (з незначними розбіжностями), сильна соціальна політика, боротьба з корупцією, адмінреформа. Відмінності стосуються, головним чином, питань про землю та мову. При невеликих розбіжностях – це “програми-клони”. Пересічному виборцеві, при бажанні, буде дуже важко розібратися чим одна партія чи блок відрізняється від інших. Трохи окремо стоять передвиборчі програми лівих партій та партій, які входять у так званий Руський блок.

По-шосте, це вже відомий нам з попередніх виборів регіональний фактор, тобто вплив на кінцевий результат сучасних виборчих перегонів позиції та дій регіональних лідерів, а звідси - боротьба партій та блоків за можливість впливу на політичних, економічних, етнічних лідерів регіонів,

областей, районів та міст для подальшого використання їх важелів тиску на виборців.

По-сьоме, це рішуча вимога всіх без винятку партій та блоків до всіх партій та блоків – під час виборчої кампанії вести чесну політичну боротьбу, відмовитись від використання так званого адмінресурсу, чорного піару тощо. І майже всі партії порушують свої ж вимоги – забороняючи іншим, самі використовують чорний піар, сумнівний компромат, створення “партій та депутатів-клонів” тощо; забороняючи іншим, самі бажають скористатися можливостями адмінресурсу; проголошуючи вимоги до інших вести чесну політичну боротьбу під час виборчих перегонів, самі вважають для себе не обов’язковим дотримуватись цього і повною мірою використовують весь набір брудних політтехнологій, які вже пройшли попередню обкатку та апробацію під час виборів в Росії. Метою, що виправдовує всі засоби, є проникнення у Верховну Раду, потім купівля голосів мажоритарників для посилення своєї фракції, що дасть можливість диктувати свої умови при формуванні уряду.

На наш погляд, післявиборча стратегія всіх парламентських політичних сил буде сконцентрована на своїй участі у майбутніх президентських виборах, і саме з огляду на них буде відбуватись боротьба за поділ депутатських портфелів, а пізніше – за портфелі урядові. Головну участь у цій боротьбі візьмуть: блок “За єдину Україну”, СДПУ(о) та блок В.Ющенка “Наша Україна”. Які ж політичні блоки, коаліції та тимчасові союзи для цього вони будуть створювати (враховуючи відсутність монополії кожної з них в парламенті) та як будуть співдіяти з лівими партіями, в першу чергу з комуністами П.Симоненка, можна буде визначити вже напередодні самих виборів у Верховну Раду.

Самі ж вибори навряд чи приведуть до оновлення суспільства, якщо врахувати те, що більша половина нинішніх депутатів балотується знову. До них треба додати велику кількість діючих міністрів, вищих чиновників, регіональних лідерів, представників директорського корпусу, то в кінцевому варіанті, після парламентських виборів, ми, фактично, відтворимо минулий (сучасний) стан влади та стан справ у країні.